

Bioetičke konotacije interneta

SUZANA VULETIĆ,
ANA JELIČIĆ,
SILVANA KARAIČIĆ*

UDK:
173.1*004.783.5*001.891
Izvorni znanstveni rad
Primljeno:
19. srpnja 2014.
Prihvaćeno:
25. studenoga 2014.

* Doc. dr. sc. Suzana Vuletić,
Katolički bogoslovni fakultet
u Đakovu Sveučilišta Josipa
Jurja Strossmayera u
Osijeku, P. Preradovića 17,
31400 Đakovo, Hrvatska,
suzanavuletic007@gmail.com

Mr. sc. Ana Jeličić, Sveučilišni
odjel za forenzične znanosti,
Sveučilište u Splitu,
Ruđera Boškovića 31,
21000 Split, Hrvatska,
anjelici98@gmail.com

Mr. sc. Silvana Karačić, Ulica
domovinske zahvalnosti 1,
21224 Trogir, Hrvatska,
hotel-sveti-kriz@st.t-com.hr

Sažetak: Živimo u informatičkom društvu u kojemu su nagli razvoj digitalne tehnologije i pristup globalnoj internetskoj mreži značajno obilježili život suvremenoga čovjeka. Pružajući mu brojne mogućnosti: nove načine spoznavanja, informiranja, poslovanja, komuniciranja, druženja i zabavljanja, ustaljeni obrasci preselili su se u imaginarni prostor 'cyberspace-a'. On je potaknuo pitanja koja koincidiraju s aktualnim bioetičkim dilemama internetskih konotacija: stvaranja novoga psihološkog prostora, modificirane percepcije stvarnosti, virtualizacije zbilje, fragmentacije osobnosti, simuliranoga identiteta, otuđene naravi međuljudske komunikacije i novih načina izražavanja koji mogu povećati individualističko otuđenje i egocentrizam.

Pristup internetskim sadržajima može proizvesti pozitivne i negativne učinke na duševni, moralni i društveni razvitak osoba koje su postale izloženije etičkim opasnostima koje vrebaju na internetu. Posebno vulnerabilnu skupinu čine djeca i adolescenti, kojima je internet postao najpopularniji medij nezaobilaznoga izvora zabave u konzumiranju slobodnoga vremena. Internet ima priliku obogatiti njihove živote, ali može im također neprimjerenim etičkim sadržajima potaknuti nepoželjne oblike ponašanja, uvući ih u konzumizam, gurnuti u izoliranost internetske ovisnosti i učiniti podložnima novim oblicima internetskoga nasilja/'cyber'-kriminala.

To je bio povod da se provede istraživanje »Ovisnost adolescenata o internetu«, kojemu je cilj utvrditi postojanje razlike etičkih i moralnih norma primanja i slanja neadekvatnih internetskih sadržaja između adolescenta. S obzirom na dobivene značajne statističke razlike, nužno je ukazati na bioetičke zaštitne smjernice odgovornoga pristupa i uporabe internetskih sadržaja. Stoga je potrebno, s razvojem informatičke tehnologije, razvijati i etiku medija te razvijati kritički stav prema sadržajima koji se internetski prenose u svrhu očuvanja dostojanstva ljudske osobe.

Ključne riječi: internet, digitalna generacija, 'cyberspace', zloraba interneta, internet-sko nasilje, 'cyber'-kriminal, zaštitne smjernice, odgovoran pristup, etika medija.

Uvod

Članak nastoji prikazati recentne društvene tendencije usvojenosti progresivne invazivnosti digitalne tehnologije u svim doticajnim ticalima suvremenog čovjeka.

Uz brojne blagodatne tehnološke intervencije, namjera nam je u ovom članku prikazati određene aspekte aktualne bioetičke problematike koja se javlja kao potencijalna posljedica nekontrolirane ponude određenih sadržaja internetskih konotacija, koje se mogu negativno odraziti na moralni razvitak osoba koje su izložene etičkim opasnostima koje vrebaju na internetu. Upravo je to bio poticaj da u ovom članku nastojimo sadržajno obraditi i istraživačkim podacima potkrijepiti zastupljenost naših hipotetskih predviđanja negativnog utjecaja Internetskih ponuda vulnerabilnoj skupini mladih adolescenata u komparativnom istraživanju određenih ispitanika, Hrvatske i Njemačke, naslovljenim »*Ovisnost adolescenata o Internetu*«.

U namjeri utemeljenog prikaza, članak obuhvaća obradu kroz tri velike cjeline potkrijepljene odgovarajućim podnaslovima. U prvoj će se cjelini nastojati prikazati bioetičke dileme internetskih konotacija vezane uz rapidni razvoj digitalne tehnologije koja sa sobom posljedično donosi određenu sociološku problematiku: virtualizacije zbilje i fragmentacije osobnosti uzrokovanih zlouporabom Internetskih sadržaja i novih modaliteta »internetskog nasilja«. Ti će se patološki oblici, obrađeni u prvoj cjelini, nastojati detaljnije razvijati u drugoj cjelini, koja donosi prikaz navedenog istraživanja uz jasnu specifikaciju svrhe, ciljeva i hipoteza, objašnjenje plana i metodologije te konkretnu statističku obradu i analizu podataka anketiranih osoba. Na temelju etičke evaluacije zlorabe internetskih sadržaja, u trećoj se cjelini sugestivno navode bioetičke zaštitne smjernice odgovornog pristupa i uporabe internetskih sadržaja u vidu preventivnih modela etičko-medijskog odgoja za odgovoran pristup i društvene zaštitne smjernice uporabe internetskih sadržaja.

1. Bioetičke dileme internetskih konotacija

Živimo u digitaliziranom svijetu i informatičkom društvu u kojemu su pristup i korištenje interneta postali nezaobilazni u svakodnevici suvremenoga čovjeka. Stvoren da olakša život, omogući komunikaciju i učini dostupnim razne sadržaje, internet je čovjeku otvorio brojne mogućnosti, nove načine izražavanja, poslovanja, druženja, zabavljanja i informiranja, ali je zadao nove brige i bio/etičke dileme. Da bismo ih uvidjeli, poći ćemo od razmatranja njegove nagle invazije.

1.1. NAGLI RAZVOJ DIGITALNE TEHNOLOGIJE

Čovjek je tijekom povijesti razvijao različita sredstva komunikacije. Posebno je u novije vrijeme brz razvoj tehnologije i znanosti pružio neslućene mogućnosti da s lakoćom nadilazi prostorne udaljenosti i vremenske ograničenosti. Mi smo danas, suvremenici »digitalne generacije« i svjedoci nagloga razvoja grandioznih tehnoloških ostvarenja koji su omogućile mehaničke, matematičke i elektronske znanosti, napose razvojem računala.

Od jednostavnih se računalnih verzija MS DOS-a iz 1980-ih, u kratkom vremenskom roku 1985. g. pojavio *Windows*. Od početnih 140 metara kvadratnih, koliko je zauzimalo prvo računalo, danas je svedeno na veličinu mikročipa. Od 180.000 vata struje na sat, koliko je trošila kompjutorska pionirska verzija, današnja potrošnja struje kod uporabe računala neznatna je, što važi i za njegovu masu. Od prvotnih 30 tona težina računala pala je na tek nekoliko grama. Nepotrebno je posebno isticati cijene računala koje su u početnoj fazi kompjuterizacije poslovanja bile nedostupne većini zemalja, da bi ono danas bilo zastupljeno u svakom kućanstvu¹.

Od kraja 80-ih godina, računalo postaje sredstvo za pristup internetu, globalnoj pokretnoj mreži podataka i informacija različite naravi. Danas se računalom, kao digitalnim instrumentom, koristi preko 3 milijarde korisnika, a dostupnost interneta bilježi preko 2 milijarde korisnika u svijetu, za poslovne ili društvene svrhe.

Laka dostupnost različitih medija potiče nas da ustvrdimo kako je bez njih nemoguće zamisliti život suvremenoga čovjeka. Takve velike i brze promjene predstavljaju nešto više od čiste »tehničke revolucije«, jer sve se to odražava na samoga čovjeka, na njegov način doživljaja svijeta, na oblikovanje njegovih stavova i vrijednosti. »U modernom društvu, sredstva društvenoga priopćivanja imaju istaknutu ulogu u obavještanju, kulturnom promicanju i formaciji. Ta uloga raste razmjerno s tehničkim napretkom, bogatstvom i raznolikošću prenesenih vijesti te utjecajem na javno mnijenje.«²

No, internet, kao nijedna tehnologija dosad, na temelju ne/mogućnosti pristupa, potiče nove oblike diskriminacije postmodernoga doba, nazvanim *Digital divide*³.

¹ Usp. S. GALLARINI, *La realtà virtuale*, Xenia Edizioni, Milano, 1994., str. 11.-30.

² HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katoličke Crkve*, Glas Koncila, Zagreb, 1994., br. 2493, str. 607. (=KKC)

³ Pojam označava digitalni-jaz, koji se odnosi na raskorak među individualcima na različitim socio-ekonomskim nivoima u odnosu na njihovu mogućnost pristupa informacijskim tehnologijama i korištenje interneta za razne aktivnosti. Upravo zbog digitalne podijele, UN je pristup internetu proglasili temeljnim ljudskim pravom. Svaki pojedinac mora imati pristup internetu da ne bi došlo do diskriminacije. To ljudsko pravo treba služiti za razvijanje i unapređenje sposobnosti na individualnoj i na globalnoj razini kako ne bi zaostajali u razvoju i tako se stvorio još jedan nesavladiv jaz nepravde.

Mada je ustaljeno mišljenje da je dostupnost informatičkoj tehnologiji kriterij razvijenosti neke zemlje ili naroda, postoji sumnja da njezina zlouporaba može taj razvoj skrenuti i u negativnom smjeru. Posljedično tomu, internetsko korištenje može se promatrati i s određenom dozom bioetičkoga opreza.

2.2. BIOETIČKE DILEME INTERNETSKIH KONOTACIJA

Ono što je ponekad teže uočiti od gospodarske ili rasne podjele jest granica između stvarnoga i virtualnoga svijeta. Internet se tako manifestira kao kompleksan, nepredvidljiv virtualni svijet; te je, kao što smatra američki novinar, Kelley, »najveća djelotvorna anarhija na svijetu«⁴. On stoga s razlogom pobuđuje moralna promišljanja, etičke dvojbe pa i strah, jer ima neosporivo snažan utjecaj na percepciju stvarnosti, zbilje, osobnog identiteta te stvaranja i održavanja međuljudskih odnosa.

1.2.1. Virtualizacija zbilje

Multimedijski utjecaj ima snažan odraz na doživljaj stvarnosti samog čovjeka. Tehnologija je postupno preuzimala vodeću ulogu kakvu su kroz povijest imali religije, filozofija i naposljetku znanosti, te kao sve ove interpretacijske sile svijeta pridonijela je modifikaciji svijeta. Revidirala je prije svega humanističke kategorije kao što su individua, identitet, društvo, sloboda, kultura, etika i komunikacije.

Utjecaj društvenih obavijesnih sredstava vrlo je snažan u našim životima. Njihovim posredstvom ljudi dolaze u dodir s drugim ljudima i događajima, oblikuju svoja mišljenja i vrijednosti. Ne samo da putem tih sredstava prenose i primaju informacije i ideje, nego često i sam život postaje medijima posredovano iskustvo. Posredstvom medija lako se dolazi do informacija, šire se spoznajni horizonti, s lakoćom se uspostavlja dijalog s osobama koje su blize i daleko, omogućeno nam je vrlo realno, ali fiktivno, predočiti si daleka prostranstva, a da u pozadini i ne moramo imati istinska iskustva, niti se predstavljati pravim identitetom

Informatička, digitalna, tehnologija omogućila je tako i fragmentaciju zbilje stvarnosti, na virtualnu i realnu. Virtualni svijet nije datost kompjutorske ere, on nam je svima poznat od pamtivijeka, jer ga stvaramo ili ulazimo u njega svaki puta kad o nečem maštamo. Njega karakterizira svijet koji nije realnost, ali je blizak realnom, onom što nam je osjetilno blizu, s čime se možemo poistovjetiti i što nam je lako zamisliti, ali je ipak nešto izmišljeno, nestvarno, virtualno i nepostojeće. Novost nove tehnologije je činjenica da je ona novim generacijama omogućila realniji virtualni svijet. Što bi to značilo?

⁴ Termin je preuzet iz knjige: K. KELLY, *Out of Control: The Rise of Neo-biological Civilization*, Perseus book, Massachusetts, 1994.

Snovi, maštanja i ideje u kompjuteriziranom, digitaliziranom svijetu, u mogućnosti su s velikom preciznošću oponašati realnost i fizičke zakone, izazvati osjetilne podražaje bliske ili identične empirijskom poimanju svijeta i simulirati određena psiho-fizička stanja vjerodostojno kopirajući čovjekova stvarna iskustva. Virtualna stvarnost postaje sve sličnija realnosti. Ide do te mjere da čovjek lako može zamijeniti realnost. Ta virtualna »obmana« u stanju je lako zavarati korisnika i zbuniti ga do te mjere da se on s pravom pita: je li ovo san ili java?; nešto stvarno ili izmišljeno?

Sugestivnost, atraktivnost, vjerodostojnost i uvjerenost virtualnoga svijeta omogućuje čovjeku da se lakše uživi u taj svijet i on s lakoćom stječe dojam da je protagonist novih zbivanja. Tako duboku uronjenost suvremenoga čovjeka u neki novi sadržaj i svijet pomoću tehnike omogućuje atraktivna vizualizacija sadržaja.

Ekran računala omogućuje virtualnu interakciju sa sadržajima koji se nude. Povodljivost virtualne stvarnosti time je postala znatno veća. Mogućnost utjecanja na slijed događaja, uronjenost u sadržaj pomoću tehnike, povećala je senzaciju, dojam stvarnosti i gotovo izbrisala granicu između dvaju svjetova: realnog i virtualnoga, između mog stvarnoga »ja« i mog imaginarnoga »ja«. Time je pobuđen još jedan bioetički problem: fragmentacija osobnosti.

1.2.2. *Fragmentacija osobnosti*

Virtualna stvarnost omogućila je čovjeku da živi u paralelnom svijetu. Posljedično se javio gnoseološki problem, prepun bioetičkih pitanja: što čovjek spoznaje? Kakvu stvarnost? Kakav svijet je za njega pravi svijet? Gdje je istina i što je stvarnost? Je li ona realna, virtualna, hipotetska? Vrjednuje li čovjek svijet u kojemu se rodio ili stvara neki svoj, imaginaran, izoliran od onoga koji ga okružuje i kojemu pripada?

Nove generacije mogu potvrditi da se više nego logikom i refleksijom u spoznaji novoga, umjetnoga svijeta, a onda i onog stvarnoga, služe slikom, simbolom i osjetilima. Simbolički jezik, kojim stvara svoj novi svijet i kojim se služi u komunikaciji, upućuje na empirijsko shvaćanje svijeta, odnosno na izgradnju svijeta kojemu je cilj izazivati ili zadovoljavati osjetilnu spoznaju, reducirajući tako bogatstvo spoznaje koja uključuje i druge spoznajne metode.

Moderni konzument interneta daleko je u rezoniranju od fenomenološke metode, znanstvenosti i objektivnosti znanstvene spoznaje, od apriorne, formalne, spoznaje u korist psihološke, subjektivne i empirijske.

Bijeg i potraga za novim svijetom, umjetnim ili virtualnim, ukazuje da čovjek gubi uporište, stabilnost i orijentaciju u svijetu.

Tehnološki napredak uništava njegovo iskustvo i čini zastarjelim njegovo znanje. On stoga postaje, grubo rečeno, shizofreničar, podvojen u svojoj dvojnoj egzi-

stenciji, nesiguran u vlastiti identitet, porijeklo, pripadnost i smisao. Čak postoji mogućnost da odabere živjeti u nekom, doslovno, drugom životu, koji je u tehnološko-informatičkom dobu omogućen virtualnom egzistencijom u programu koji se zove *Second life* i to u realnom vremenu. U tom »životu« čovjek postoji kao *avatar*⁵, kao neko drugo biće. Riječ je o nekoj vrsti *alter ega*, drugoga ja, mene s odabranim psiho-fizičkim osobinama koji živim u paralelnom svijetu mašte, u kojemu pojedinac ima drugi dom, posao, obitelj, prijatelje, aktivnosti i slično.

Simulacija toga života u velikoj je mjeri vjerodostojna stvarnom životu, jer čovjek uistinu sječe nove interakcije s ljudima i nova iskustva, pa i intimna, do te mjere da korisnicima s vremenom postaje teško prepoznati granicu stvarnoga i virtualnoga života, sliku sebe kakav jest i kakvim želi biti.

Možemo se stoga složiti s talijanskim režiserom, Stefanom Gallarinijem, koji vjeruje da nam »virtualna stvarnost dopušta da živimo iskustvo u kojemu bolje razumijemo svijet u kojemu živimo, a prije svega onaj u kojemu ne živimo«⁶. Ovdje nije riječ o dvoličnosti, koliko je riječ o zabrinjavajućoj podijeljenosti čovjekova integriteta.

Virtualni svijet i sredstva masovne komunikacije bitno su utjecali i na sveopće poimanje blizine, prijateljstva, bliskosti među ljudima i osjećaja odgovornosti spram sebe i drugih. Tradicionalni načini poimanja svijeta, preko osjećaja, razuma, iskustva, intuicije; ili poimanja i razumijevanja samoga sebe preko autentičnoga *ja-ti* odnosa; ili uvažavanje i poštivanje dostojanstva drugoga čovjeka susretom lice u lice, zasjenili su moderni oblici komuniciranja.

Moderna sredstva komunikacije relativizirala su prostornu udaljenost kao faktor koji je otežavao komunikaciju i održavanje međuljudskih odnosa na zadovoljavajućoj razini, ali time nisu poboljšala učinkovitost komunikacije, niti su pojasnila njezinu svrhu.

Suprotno svim očekivanjima virtualni svijet koji je čovjeku omogućio brzu, instant, komunikaciju s drugima i svojevrсно kloniranje samoga sebe u paralelnom, virtualnom svijetu, isprovociralo mu je neopisiv osjećaj praznine, osamljenosti i napuštenosti. Dogodilo se da je čovjek u izobilju zanimljivih sadržaja te sofisticiranih

⁵ Avatar je digitalna figura koju po vlastitom ukusu kreira korisnik određenih programa na računalu i na internetu u 3D (trodimenzionalnoj) verziji. Ljudi se opredjeljuju za avatara koji ima identičan izgled njihovu prirodnom izgledu, a mogu se opredjeliti i za potpuno drugačiji identitet. Tada često žive podvojenim životom, kao osobe u stvarnom životu s alternativnom osobnošću koju su stvorili i žive u virtualnom svijetu. Jedina granica najčešće je samo mašta. Drugim riječima, mogu biti i raditi što god hoće i žele, posebice ono što nisu ostvarili u stvarnom životu.

⁶ Usp. S. GALLARINI, *La realtà virtuale*, str. 14.

tehničkih pomagala i sredstava stvorio iluziju ostvarivanja dijaloga i očuvanja odnosa s drugim ljudima. Na taj način on je zamaskirao istinski osjećaj osamljenosti i izoliranosti u koji je zapao.

Pribjegavanje virtualnom svijetu i gubljenje stvarnih odnosa s ljudima svakako je doprinijelo unutarnjoj podvojenosti čovjeka koji je izgubio povjerenje u svijet i u druge. Lako je uočljivo da u suvremenom načinu izražavanja i komuniciranja nedostaje tijelo. Sve se svodi na jezik, sliku, simbol, što osiromašuje čovjekov svijet osjećaja, osjetilnosti i kreativnosti. Odnosi se uspostavljaju *on line*, a time su determinirani, nema prostora za rizik, za improvizaciju, ili za iznenađenje. Zaboravljaju se proživljavati emocije koje su zamijenili podražaji i simulacije emocija. Čovjek živi više u virtualnoj zajednici, koju karakterizira nepoznat broj individualaca koji se povezuju preko društvenih mreža, sukladno svojim interesima i zajedničkom cilju ili idealima. Narav takve zajednice teško je definirati jer postoji isključivo preko medija, tehnike, broj članova joj varira i pitanje je u kojoj mjeri, i možemo li uopće povući paralele s nekim oblicima tradicionalnoga poimanja zajednice.

Autentičnost, jedinstvenost, neponovljivost i dostojanstvo pojedinca u stvarnom svijetu opasno je ugrozio njegovo »drugo ja« u virtualnom svijetu *cyberspace-a*⁷. U mogućnosti da se i sam vrlo lako predstavlja u javnosti pod lažnim identitetom i da se često čak i poistovjećuje s njim, čovjek je izgubio povjerenje u drugog čovjeka i vjeru u stvarne odnose.

Sve to ima itekakvih posljedica na položaj i ulogu čovjeka u društvu. Ono utječe na njegovo poimanje (zajedničkoga) života, sebe samoga u društvu, mijenja njegove životne navike, ljestvicu vrjednota, način stjecanja materijalnih dobara ili izmjenu kulturnih vrijednosti, utječe na ustaljene načine komuniciranja, mijenja jezik i način izražavanja. »Internet naročito potiče određenu zabrinutost oko radikalno novih posljedica koje donosi: gubitak prave vrijednosti sredstava informiranja, nediferenciranu jednoličnost u porukama koje su tako svedene na puku informaciju, nedostatak odgovornoga osvrta i određeno obeshrabrenje u međusobnim odnosima.«⁸

Cyber-psiholog, A. Joinson, misli da je internet medij koji daje poticaj ponašanju bez ikakvih preprjeka, granica i društvene cenzure. Pojedina se na mreži osjeća dovoljno zaštićenim i skrivenim, pa može otvoreno pokazati svaki djelić sebe, ot-

⁷ *Cyber space* oblik jest simultana virtualna stvarnost. To je vrsta ko-egzistencije realno udaljenih i različitih svjetova i kultura. Možemo ga smatrati dogradnjom medijski strukturirane javnosti u kojoj se životni stavovi biraju i transformiraju prema individualnim potrebama.

⁸ Usp. PAPINSKO VIJEĆE ZA DRUŠTVENA OBAVIJESNA SREDSTVA, *Etika u obavijesnim sredstvima*, IKA, Zagreb, 2000., br. 24, str. 30.

kriti sve osjećaje koje možda i nije prihvaćao ili ih je morao, zbog društvenih predrasuda, skrivati, ili pita za stvari na koje bi jedva pomišljao.⁹ To je vjerojatno, s jedne strane, dobro jer omogućuje da se riješe neke dvojbe ili predrasude, ali može dovesti do dvojnoga života, odnosno života na internetu i onoga kada nije na internetu. Etički problemi nastaju zlonamjernim korištenjem interneta, ili onda kada razlike između privatnoga i javnoga iščeznu, a između stvarnoga i virtualnoga svijeta se miješaju. Ovo brisanje granica zahtijeva određene etičke postavke, upravo zbog toga što navedena praksa nosi sa sobom određeni egoizam ili kult »sebe«, koji ima tendenciju objektivirati subjekt. Tako internet možemo promatrati i s dvojakoga etičkog aspekta. On može pomoći ljudima da se odgovorno koriste slobodom i demokracijom i tako prošire spektar dostupnih mogućnosti na različitim područjima života, ali može povećati otuđenje i egocentrizam, koji vodi do pretjeranoga individualizma.

Ono što je posebno evidentno u korištenju interneta upravo je stvaranje novoga psihološkog prostora u shvaćanju identiteta, uključujući mogućnost za dugotrajniju zadubljenost u virtualni svijet, što za neke može biti i štetno. Naglasak je u tom etičkom promišljanju na odnosu između fikcije i realnosti, na pojmovima kao što su *privid*, *metafora*, *voajerizam* i *ekshibicionizam*¹⁰. To nas potiče da se u našem sljedećem naslovu bioetički pozabavimo i raznim zlouporabama interneta.

1.2.3. Zloupotrebavanje interneta

Od svih dosadašnjih sredstava komunikacije, koji su proteklih stoljeća mnogobrojnim osobama uklonila barijeru vremena i prostora, internet je najnovije i s mnogih gledišta najmoćnije sredstvo. Približavajući se trećem tisućljeću, čovječanstvo stvara globalnu mrežu za trenutačno prenošenje informacija, ideja i procjena u znanosti, trgovini, odgoju, politici, umjetnosti i zabavi. Te su mreže već izravno prihvatile mnoge osobe u svojim domovima, školama i na radnim mjestima. »Moguće je uključiti se u brojne događaje koji su donedavno bili izvan dosega mnogih znanstvenika i studenata. Čovjek može dostići vrhunce genija i ljudskih krjeposti ili se strovaliti u ponore gubljenja dostojanstva, jednostavno sjedeći sam pred 'ekranom' i tipkovnicom.«¹¹

⁹ Usp. A. JOINSON, Causes and Implications of Disinhibited Behavior on the Internet, u: J. GACKENBACH (ur.) *Psychology and the Internet*, Academic Press, London, 1998., str. 43.-60.

¹⁰ Dobar primjer za to su elektronski intimni sadržaji, koji za mnoge internetske korisnike predstavljaju pravu opsesiju.

¹¹ Usp. PAPIŃSKO VIJEĆE ZA DRUŠTVENA OBAVIJESNA SREDSTVA, *Etika u obavijesnim sredstvima*, br. 27, str. 35.

Tehnologija društvenih obavijesnih sredstava dostiže uvijek nove ciljeve s golemom mogućnošću za dobro i za zlo. Način kojim se ljudi služe obavijesnim sredstvima može proizvesti pozitivne i negativne učinke. »Neprestana raspoloživost slika i predodžbi i njihovo brzo prenošenje, u isti mah djeluje pozitivno i negativno na duševni, moralni i društveni razvitak osoba, na tkivo i djelovanje društva, na razmjenu i komuniciranje između kultura, na razumijevanje i prenošenje vrijednota, na svjetonazore, ideologije i religiozna uvjerenja.«¹² Društvena obavijesna sredstva mogu biti korištena na dobro osoba i zajednica, ali se također mogu uporabiti i za izrabljivanje, manipuliranje, dominaciju i korupciju¹³. Hoće li se koristiti za dobro ili na štetu, ovisi o pristupu.

»Internet, kao jedan od najvažnijih pronalazaka treće informacijsko-komunikološke revolucije, izazvao je brojne promjene u društvu. S jedne je strane olakšao život ljudi u brojnim segmentima, ali smo istovremeno postali mnogo izloženi različitim opasnostima koje vrebaju na internetu.«¹⁴ Spoj nove tehnologije i globalizacije povećao je moć medija, ali ih ujedno učinio podložnijima ideološkim i tržišnim pritiscima. Složeno pitanje izražavanja slobode na internetu pobuđuje cijeli niz etičke i moralne zabrinutosti. Snažno podupirući slobodu izražavanja i slobodnu razmjenu ideja, pojavljuju se ideje radikalnoga libertarijanizma, senzacionalizma, netočnosti...

Zloupotreba interneta pojava je koja internet prati od samih početaka, a danas je uglavnom usmjerena prema djeci i adolescentima. Internet je postao najpopularniji medij među sveopćom populacijom, a napose među djecom i mladima. »U novije vrijeme mediji su, osobito za djecu i mlade, postali nezaobilazan izvor zabave u konzumiranju slobodnoga vremena. Može se reći da su mediji nova »društvena institucija« u socijalizaciji mladih generacija. Postali su »drugi odgojitelji«. Sociolozi i pedagozi, na temelju analize uloge medija u svakodnevnom životu djece i mladih, nazvali su ih »elektronskim roditeljima«, dok se mlade trećega tisućljeća naziva *google generacijom*«¹⁵.

»Internet mladim ljudima u najranijoj dobi nudi golemu mogućnost da sebi i drugima čine dobro i zlo. Može obogatiti njihove živote na način koji prethodni naraštaji nisu mogli ni zamisliti i osposobiti ih također da obogate živote drugih. Može ih također uvući u konzumizam, potaknuti fantazije koje izvire iz pornografije i

¹² PAPINSKO VIJEĆE ZA SREDSTVA DRUŠTVENOG PRIOPČAVANJA, *Nadolaskom novoga doba – Aetatis novae*, KS, Zagreb, 1992., br. 4

¹³ Usp. PAPINSKO VIJEĆE ZA DRUŠTVENA OBAVIJESNA SREDSTVA, *Etika na internetu*, u: *Crkveni dokumenti o internetu*, IKA, Zagreb, 2002., br.1, str.6.

¹⁴ N. RUŽIĆ, *Zaštita djece na internetu*, u: *Nova prisutnost* 9(2011.)1, str. 156.

¹⁵ V. B. MANDARIĆ, *Mladi. Integrirani i(li) marginalizirani*, Glas Koncila, Zagreb, 2009., str. 113.

nasilja i gurnuti ih u bolesnu izoliranost.«¹⁶ Djeci se najčešće preko glazbe, filmova i igrice sugeriraju nepoželjni oblici ponašanja, a zbog dječjega istraživačkog duha njima su privlačni upravo oni štetni portali koji promoviraju pornografiju, internetske stranice koje potiču mržnju, širenje glasina i kleveta pod krinkom vijesti, internetske stranice koje sugeriraju pojedine oblike autodestruktivnoga ponašanja s temom samoubojstva, anoreksije, nacizma, pobačajnih metoda ili otmice.

Tu spadaju i internetski sadržaji s neadekvatnim i za djecu neprimjerenim materijalom. Konzumacija takvih internetskih sadržaja kao posljedicu mogu imati: od psiho-fizičkih povrjeda, razvijanja bolesti pa sve do smrti.

Istraživanja pokazuju da su mladi skloni traženju prostora u kojima mogu eksperimentirati s iskustvom opasnosti i rizika¹⁷. Djeca već od najranije dobi provode puno vremena igrajući se na računalu, razmjenjujući misli na forumima, brbljao-nicama i društvenim mrežama, »*downloadaju*« glazbu, smiješne *zgode*, *file*-ove ili *video-clipove*... Time se uočavaju četiri temeljne bioetičke kvalifikacije pozitivnih i negativnih utjecaja medija (pogotovo na mlade): utilitarističku, zabavnu, sudjelujuću i intimnu dimenziju¹⁸.

Rizici koji postoje na internetu, od kojih bi se mladi trebali čuvati, a koji ih mogu dovesti u opasnost jesu:

- a) komercijalni (reklame i promidžbene aktivnosti opojnih sredstava, alkoholnih pića i duhanskih proizvoda)
- b) promidžbeni (neželjena pošta putem koje se mogu distribuirati čudni i zlonamjerni sadržaji)
- c) napadački (napad od strane zlonamjernih osoba, nasilje i poticanje na mržnje, nasilnička ponašanja i uznemiravanje drugih od strane trećih osoba)
- d) upoznavanje sa strancem koji ima čudne namjere
- e) kreiranje i postavljanje neprikladnih materijala na internetskim stranicama (pornografski sadržaji)
- f) obmanjujuće informacije i savjeti
- g) rasističke izjave i poticanje na mržnju prema određenoj rasi.¹⁹

¹⁶ PAPINSKO VIJEĆE ZA DRUŠTVENA OBAVIJESNA SREDSTVA, Crkva i internet, u: *Crkveni dokumenti o internetu*, IKA, Zagreb, 2002., br. 11, str. 54

¹⁷ Usp. G. LONGO, *Homo technologicus*, Meltemi, Roma, 2001., str. 40.

¹⁸ Usp. S. BISI, *I giovani e Internet, Promesse e trocchetti*, FrancoAngeli, Milano, 2005., str. 20.

¹⁹ Usp. M. VARGA, Opasnosti i zaštite mladih na internetu, u: *Medijski dijalozi* 4(2011.)10, str. 383.-405.

Širenje interneta pokreće svakim danom brojna druga etička pitanja²⁰, ali i nove oblike »internetskoga nasilja«.

1.2.4. *Novi oblici »internetskoga nasilja«*

Elektronički su uređaji pridonijeli dinamici i težini nasilja, većoj uključenosti djece i mladih u nasilne aktivnosti i povećanoj okrutnosti u virtualnom svijetu²¹. Razvojem suvremenih tehnologija i novih medija, onaj klasični kriminalitet iz realnoga prostora i vremena širi se i postupno prelazi u virtualni prostor posredstvom mreže. Može se govoriti o elektronskom vršnjačkom nasilju kao proširenom obliku klasičnoga nasilja. Ove vrste se značajno razlikuju po tomu što žrtve ne mogu izbjeći elektroničko nasilje koje nije ograničeno vremenom i mjestom, a zlonamjerne se informacije brzo šire te su lako i trajno dostupne.

»Iako je *cyber*-kriminal relativno nov pojam, internet obiluje kriminalnim aktivnostima, počevši od digitalnoga piratstva, tj. narušavanja koncepta autorskih prava preuzimanjem s interneta glazbe, filmove i knjiga, do trgovine oružjem, ljudima, ljudskim organima, pornografije, prostitucije, krađe novca s bankovnih računa i još mnogo toga.«²²

Postoje brojne definicije i podjele *cyber*-kriminala. *Cyber*-kriminal odnosi se na kompjutersku aktivnost koja nelegalno ili protuzakonito može biti ostvarena putem globalne elektroničke mreže. On obuhvaća kriminalne aktivnosti posredstvom elektroničkih uređaja²³. Kriminalne aktivnosti, koje uključuju korištenje informatičke tehnologije, jesu: nedopušteni pristup, oštećenja računalnih sistema, širenje virusa, pranje novca i prijevare vezane za elektroničko poslovanje, krađa identiteta, krađa bankovnih podataka, povrjede autorskih prava, ilegalno preuzimanje glazbe i filmova (piraterija), širenje materijala neprikladna sadržaja (distribucija pornogra-

²⁰ Rezultati istraživanja, koje je 2010. godine proveo Unicef, *O korištenju interneta i mobitela*, ukazuju da se neki od najčešćih oblika nasilja na štetu djece i mladih događaju upravo putem socijalnih mreža, posebice *Facebooka*, te putem SMS poruka. Prema podacima Ministarstva unutarnjih poslova, kazneno djelo: Dječja pornografija na računalnom sustavu ili mreži (čl. 197a Kaznenoga zakona), evidentirano je 2011. godine 50 kaznenih djela. Kazneno djelo: Iskorištavanje djece ili maloljetnih osoba za pornografiju (čl. 196. Kaznenog zakona), evidentirano je 2011. godine 36 kaznenih djela. Kazneno djelo: Upoznavanje djece s pornografijom (čl. 197. Kaznenog zakona), evidentirano je 2011. godine 16 kaznenih djela. <http://danas.net.hr/hrvatska/zastitimo-djecu-na-internetu>

²¹ Usp. V. BILIĆ, Značenje nekih aspekata morala i moralnog opravdanja u razumijevanju nasilja prema vršnjacima u realnom i virtualnom svijetu, u: *Nova prisutnost* 10(2012.)3, str. 463.

²² N. RUŽIĆ, *Zaštita djece na internetu*, str. 156.

²³ Prema jednom statistici, na 100 korisnika interneta, najmanje jedan se upusti u *cyber*-kriminal. To znači da na 2 milijarde korisnika, oko 20 milijuna ljudi internet koriste u kriminalne svrhe. Usp. »Sve više cyberkriminalaca«, *Capital*, <http://www.capital.ba/sve-vise-sajber-kriminalaca/?mobi&comments=2358&page=1>

fije), agresija, nasilnost, netrpeljivost, diskriminacija... Profesor sociologije, Majid Yar, tvrdi da su prva meta *cyber*-kriminalca upravo različite forme intelektualnoga vlasništva (glazba, film, slike, računalni softveri, državne i poslovne tajne).²⁴

Thus Wall podijelio je *cyber*-kriminal u nekoliko kategorija:

- *cyber*-povrjede, odnosno napad na vlasništvo drugih ljudi ili nanošenje štete »hackiranjem« ili virusnim napadom;
- *cyber*-krađe, tj. krađe novca ili vlasništva te prijevare vezane uz kreditne kartice, intelektualno vlasništvo (piratstvo);
- *cyber*-pornografija kao protuzakonita djelatnost;
- *cyber*-nasilje, odnosno psihološko nasilje, kršenje zakona zaštite druge osobe, govor mržnje, maltretiranje i dr.²⁵

Na osnovi ove podjele, želimo pojasniti nekoliko novih oblika internetskoga nasilja.

Phishing je pomalo već uobičajen način krađe identiteta putem elektroničke pošte ili poruke na kojoj zlonamjernik namami korisnika određenoga računa da oda svoje podatke, osobne informacije, ne bi li za uzvrat mogao koristiti neku internetsku uslugu. Zbog ekonomije, koja se odvija *on-line*, od bankovnih transakcija do *on-line shoppinga*, krađa bankovnoga računa, odnosno kreditne kartice, postaje uistinu lak posao. Broj takvih lažnih internetskih stranica iz godine u godinu raste, a time i broj žrtava ovog oblika *cyber*-kriminala²⁶.

Cyber bullying jedan je drugi oblik zlostavljanja drugoga preko komunikacijskih, informatičkih, tehnologija koji zlostavljaču omogućuje neprestano maltretiranje svoje žrtve tako da joj šalje uvrjedljive ili prijeteće poruke, objavljuje intimne fotografije, širi lažne podatke, kleveće, izruguje se, omalovažava ili uhodi, te tako vrši emotivno i psihičko sustavno uništavanje odabrane žrtve. Zlostavljač pritom može ostati u potpunoj anonimnosti, uopće ne treba otkriti svoj identitet, lice ili motiv.

Cyber stalking omogućuje nekom anonimnom osvetniku, sociopatu, predatoru, nekom tko se osjeća nepravedno odbačenim i slično, da žrtvu koju optužuje za svoju osamljenost i društvenu izoliranost prati i danonoćno kontrolira, a da žrtva nema načina da sazna tko se krije iza ove vrste zlostavljanja, s kojim razlogom to netko čini, a kamoli kojim metodama i sredstvima se može tomu oduprijeti.²⁷

²⁴ Usp. Y. MAJID, The Novelty of »Cybercrime«: An Assessment in Light of Routine Activity Theory, u: *European Journal of Crimology* 2(2005.)4

²⁵ Usp. N. RUŽIĆ, Zaštita djece na internetu, str. 156.

²⁶ Usp. G. MEDIĆ, *Internet i rad na mreži*, Algebra, Zagreb, 2008.

²⁷ Dio informacija je preuzet s <http://www.cyberstalking.it/cyberstalking>

Sexting, odnosno »sekstanje«, jest slanje seksualno eksplicitnih poruka i fotografija, prvenstveno mobilnim telefonima, koje je među današnjim tinejdžerima vrlo učestalo. Istraživanja potvrđuju kako više od četvrtine tinejdžera razmjenjuje fotografije svojega nagog tijela putem e-mail-ova ili MMS poruka.²⁸

Mnogo je takvih načina zlostavljanja, maltretiranja, vrijeđanja i vršenja nasilja nad drugim preko društvenih mreža. Spomenuli smo tek krađu identiteta i materijalnih dobara, javno sramoćenje, širenje laži, zastrašivanje i kontroliranje. Isti ti zločini već odavno su poznati u stvarnom, *off-line* svijetu, ali ono što je specifično za *cyber*-kriminal jest anonimnost nasilnika, lak pristup žrtvi i nepoznate ili teško provedive metode obrane, što ga u neku ruku čine težim oblicima nasilja. Osim toga, da bi se počinila šteta dovoljno je pritisnuti jednu tipku, odnosno link. *Cyber*-prostor tako postaje novo bojno polje, prostor u kojemu rastu ilegalni poslovi i vrste kriminala.²⁹

To uglavnom izvode takozvani hakeri, koji koriste tehničke vještine i instrumente da bi nanijeli ekonomske ili sigurnosne štete, u potrazi su za slavom ili se žele dokazati, promoviraju određenu ideologiju ili jednostavno žele istražiti neki program³⁰. Postoji više vrsta hakera: *wannabe* su uglavnom adolescentske dobi i ruše informatičke sustave iz zabave ili da bi se proslavili; *Script Kiddie* hakeri mogu nanijeti privremenu štetu nekom sustavu, koristeći tuđe programe; *Cracker* hakeri najopasniji su jer sami rade programe kojima nanose nepopravljivu štetu raznim informatičkim sustavima; *Grey-hat* hakeri nemaju zločinačke namjere već zbog znatiželje upadaju u inače zaštićene sustave, zbog strasti prema tehnologiji napadaju sustave; na koncu *Ethical Hacker* koji su se obvezali istraživati rupe na društvenim mrežama. Svi nabrojani ponekad postaju pravi savjetnici informatičkim tijelima u većim informatičkim institucijama, jer lako pronalaze slabosti nekog problema, ponekad se zaposle u sigurnosnom sustavu, ali često i ostanu s onu stranu zakona.

Podatci Ministarstva unutarnjih poslova o stanju i kretanju kaznenih djela počinjenih pomoću suvremenih tehnologija upućuju na potrebu ozbiljnijega uvida u opasnosti koje takve tehnologije nose sa sobom. U svrhu provedbe navedenih direktiva, i u Hrvatskoj je pokrenut Centar za sigurniji internet, a treba definirati pojam

²⁸ Rezultati istraživanja, koje je 2010. godine proveo Unicef, *O korištenju interneta i mobitela*, potvrđuje kako se 67% djece i mladih tijekom komunikacije preko interneta susrelo se s pitanjima u vezi sa seksualnim odnosom, dok je 54% mladih naišlo na internetsku stranicu koja sadrži fotografije neprimjerenih sadržaja, a da to nisu željeli.

²⁹ Podatak istraživanja *Internet Security Threat Report*, koji je objavila talijanska *Panorama*, govore da je broj internetskoga nasilja porastao od prošle godine za čak 93%. Usp. <http://mytech.panorama.it/Il-cyber-criminale-e-un-animale-sociale>

³⁰ Preuzeto sa web stranice: *Dai criminali agli hacker etici: la fotografia della rete nell'ombra*, http://www.repubblica.it/tecnologia/2013/02/28/news/sicurezza_categoria_cybercrimine-53576430/.

»ovih dana« i akcija »Zaštitimo djecu na internetu»³¹. Oni imaju za cilj osvijestiti problem kaznenih djela koja se događaju na internetu.

Neovisno o izravnim kriminalnim internetskim aktivnostima, postoje i drugi oblici ne/izravnoga psiho-fizičkog nasilja. Radi se o opsesivno-kompulzivnom obliku ovisnosti o internetu. Uzroci ovisnosti često proizlaze iz društvene krize, nedovoljnog samopouzdanja, potrebe za konformizmom, iz dosade, obilja i dokoličarenja.³² Prekomjerno provođenje vremena u različitim aktivnostima na internetu mogu imati negativne posljedice na psihičko i fizičko zdravlje korisnika, te na socijalnom, akademskom, profesionalnom, bračnom i drugim području života osobe.³³

Mnogi psiholozi ukazuju na pojavu novoga sindroma ovisnosti o internetu, koji je uveo dr. Ivan Goldberg.³⁴ Psiholog Kimberly Jang navodi četiri simptoma ovisnosti o internetu:

- neprekidna želja da se provjeri pretinac elektronske pošte
- neprekidna želja za spajanjem na internet
- bliski se žale da čovjek previše vremena provodi za računalom
- rastu troškovi spajanja na Internet.³⁵

Djeca počinju lagati o vremenu provedenom pred računalom, poremećaj sna vodi do stalnoga umora, nedovoljne brige o sebi, problema u školi, osiromašene komunikacije, razdražljivosti, neposlušnosti, suprotstavljanja roditeljima. A sve se navedeno može pripisati novim oblicima autodestruktivnoga ponašanja i ne/svjesnoga nasilja prema samima sebi.

Ovisnost o internetu postaje izbor načina života, posebno vulnerabilne skupine adolescenata, koji na taj način rješavaju krizu identiteta, krizu obitelji kao i svakodnevnne frustracije u kojima su se našli. Takav izbor dovodi do gubitka kontrole vlastitoga života i dovodi do krize vrijednosti.

³¹ <http://danas.net.hr/hrvatska/zastitimo-djecu-na-internetu>

³² Usp. M. VARGA, Opasnosti iz zaštite mladih na internetu, <http://med-dij.com/MedDij10/709-724%20Bibliografija.pdf> ???

³³ Usp. K. S. YOUNG, *Internet addiction: symptoms, evaluation and treatment*, Innovations in Clinical Practice: A Source Book, 1999. Članak dostupan na web stranici: <http://www.netaddiction.com/articles/symptoms.pdf>.

³⁴ Usp. T. CANTALEMI, M. TALLI, I primi casi clinici di rete-dipendenza: Internet Addict Disorder, u: *Psihologia Contemporanea* 150(1998.), Novembre/Dicembre, str. 4-11.

³⁵ Usp. N. RUŽIĆ, Zaštita djece na internetu, str. 158.

Novi oblici *cyber*-kriminalnoga nasilja, koji se ostvaruju preko interneta, podrazumijevaju novu vrstu nasilnika, nove žrtve i pristupe, ali i realne i veoma bolne posljedice koje zahtijevaju nove oblike odgovornosti, kako moralne, tako i zakonske.

Nakon što smo uvidjeli potencijalne opasnosti korištenja interneta, prikazat ćemo i rezultate provedenoga istraživanja na opisanu temu.

2. Rezultati istraživanja »Ovisnost adolescenata o internetu«

2.1. PODATCI O PROVEDENOM ISTRAŽIVANJU

2.1.1. Svrha i cilj istraživanja

U istraživanju etičkoga ponašanja adolescenata na internetu, nazvanim, *Ovisnost adolescanata o internetu*, sudjelovalo je 658 ispitanika iz Hrvatske i Njemačke³⁶. Nakon eliminiranja ispitanika bez općih podataka (dobi, spola i sl.) preostao je uzorak od 534 osobe, 371 iz Hrvatske i 163 iz Njemačke.

Upitnik je poslan u škole kao poziv za dobrovoljno sudjelovanje u istraživanju (uz poštivanje potpune privatnosti i informirani pristanak učenika, roditelja ili skrbnika). Raspon trajanja istraživanja bio je oko 10 minuta.

Cilj je provedenoga istraživanja bio: utvrditi postojanje razlike etičkih i moralnih norma primanja i slanja internetskih sadržaja između adolescenata; utvrditi u kojoj mjeri djeca i mladi primaju i prosljeđuju neželjene internetske sadržaje.

Upitnik, kao mjerni instrument, kreacija je autora ovog članka, a sadrži 20 tvrdnji u vezi navika korisnika kod korištenja interneta. Upitnik koristi ljestvicu Likertova tipa s pet stupnjeva slaganja/neslaganja s tvrdnjama.

2.1.2. Hipoteze istraživanja

S namjerom da ostvari svoj prethodno opisani cilj, istraživanje polazi od dviju zadanih pretpostavki.

- *Hipoteza 1.* Mišljenja smo da će adolescenti dviju škola iz Hrvatske i Njemačke, u kojima smo imali namjeru provesti istraživanje, biti izloženi nepoželjnim oblicima ponašanja na internetu te da su im privlačni štetni portali s neadekvatnim i neprimjerenim sadržajima.
- *Hipoteza 2.* Pretpostavljamo da će adolescenti, kod kojih ćemo provesti istraživanje, izražavati nasilna te etički i moralno upitna ponašanja putem interneta.

³⁶ U istraživanju su sudjelovali učenici Srednje pomorske škole u Splitu te učenici Humboldt-Gymnasium Vaterstetten iz Baldhama.

2.1.3. Plan i metodologija istraživanja

Ispitivanje je provedeno strukturiranim anketnim upitnikom. Skala za mjerenje etičkih normi na internetu (SEI) instrument je za mjerenje frekvencije rizičnih kontakata i rizičnih *on-line* iskustava djece i mladih na internetu. Skala se sastoji od 18 čestica podijeljenih u 3 sub-skale koje opisuju namjerno ili nenamjerno susretanje s rizičnim internetskim portalima tijekom korištenja interneta te komuniciranje i susretanje s nepoznatim osobama. 3 dimenzije odnose se na učestalost sadržaja koje tijekom surfanja adolescent slučajno susreće. 4 dimenzije odnose se na sadržaje koje osoba ciljano dobiva na svoje adrese od nepoznatih osoba. 2 dimenzije odnose se na direktne kontakte i komuniciranja s nepoznatim osobama koje je korisnik upoznao putem internetske mreže. 4 dimenzije odnose se na neetično ponašanje samoga korisnika.

Etičko ponašanje na internetu razvrstano je prema ljestvici bodova. Rang bodovanja je od 20-100. Pritom:

- 0-36 bodova – označavamo kao normalno
- 37-72 boda – umjereno neetičko ponašanje
- 72-90 bodova – ozbiljno neetičko ponašanje

2.1.4. Obrada podataka

Podatci o navikama korištenja interneta, prikupljeni ovim upitnikom podvrgnuti su analizi pouzdanosti (*Reliability Analysis*) metodom analize interne konzistentnosti.

Dobiven *Cronbach Alpha* koeficijent od 0,770 pokazuje dobru pouzdanost (N = 534 ispitanika, broj stavaka = 20). Analiza također pokazuje da bi se pouzdanost poboljšala izostavljanjem tvrdnji pod brojem 4, 7, 9 i 17 – budući da te četiri tvrdnje snižavaju pouzdanost upitnika kao mjernog instrumenta.

Statističke analize podataka obavljene su programom SPSS 17.0. Metode statističke analize, koje su korištene u ovom radu, jesu: deskriptivne (relativni brojevi, srednje vrijednosti, mjere disperzije), te metode inferencijalne statistike (testiranje normalnosti distribucije Kolmogorov-Smirnovljevim testom, Mann-Whitneyev U-test, hi-kvadrat test, t-test razlike između proporcija za male nezavisne uzorke).

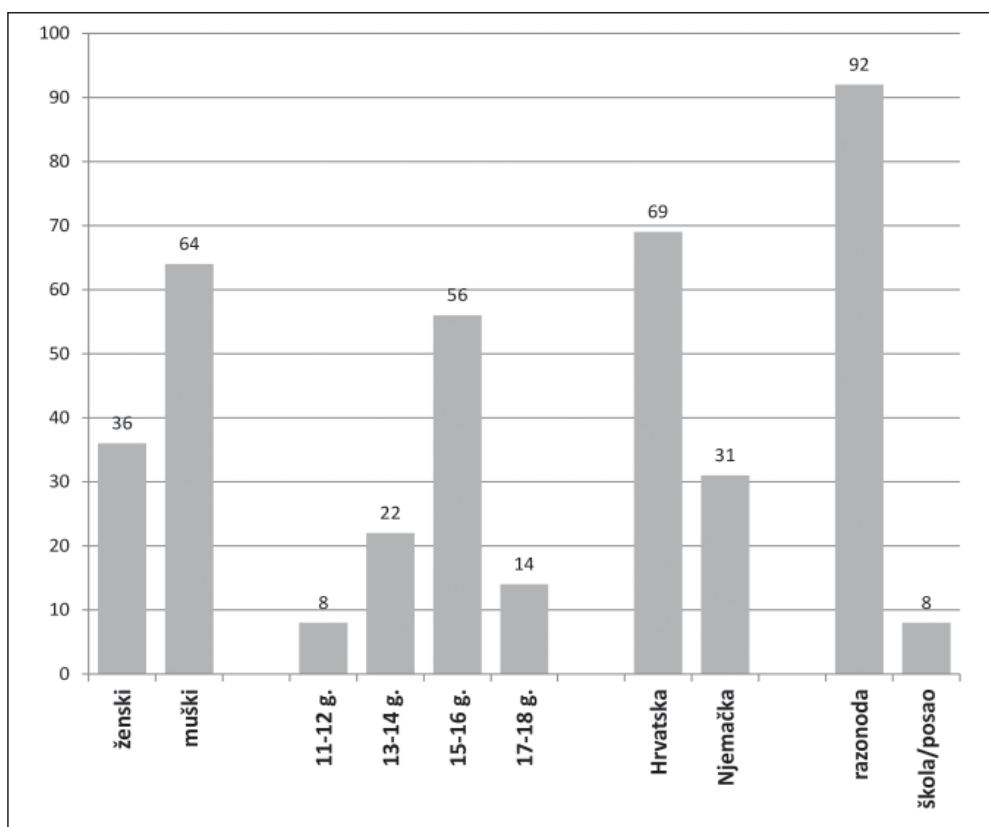
1.2. REZULTATI

1.2.1. Statistička analiza općih podataka o anketiranim osobama

U istraživanje etičkoga ponašanja adolescenata na internetu uključilo se 658 osoba iz Hrvatske i Njemačke. U navedenom uzorku bilo je 64% muškaraca i 34% žena.

Dob ispitanika varira između 11 i 18 godina, prosječno iznosi 14,8 godina za one iz Hrvatske, te 15,4 godine za one iz Njemačke. Struktura uzorka ispitanika prikazana je Grafikonom 1.

Grafikon 1: Struktura anketiranih adolescenata s obzirom na spol, dob, porijeklo i svrhu korištenja interneta (izraženo u postocima)

Osnovna je svrha korištenja interneta kod promatranih ispitanika razonoda (92%), a tek potom škola/posao (8%). Pomoću hi-kvadrat testa utvrđeno je postojanje povezanosti između svrhe korištenja interneta i spola te između svrhe korištenja interneta i države, o čemu svjedoče sljedeće kontingencijske tablice.

Tablica 1: Broj anketiranih adolescenata prema spolu i svrsi korištenja interneta
(n = 534)

Spol	Svrha		Ukupno
	razonoda	škola/posao	
ženski	167	27	194
muški	322	18	340
Ukupno	489	45	534

Na osnovi Tablice 1 izračunate vrijednosti hi-kvadrat testa ($\chi^2 = 11,903$ df = 1 N = 534 p = 0,001) upućuju na zaključak da između spola i svrhe korištenja interneta postoji statistički značajna povezanost (p = 0,001). Ispitanici ženskoga spola koriste internet u svrhu škole, odnosno posla (njih 14%), značajno više u odnosu na ispitanike muškoga spola (5%). Međutim, kada se analiza povezanosti spola i svrhe korištenja interneta izvede odvojeno za ispitanike iz pojedinih država, zaključci nisu identični. Za ispitanike iz Hrvatske ta statistički značajna povezanost postoji ($\chi^2 = 15,854$ df = 1 N = 371 p < 0,001), dok za ispitanike iz Njemačke statistički značajna povezanost ne postoji ($\chi^2 = 2,088$ df = 1 N = 163 p = 0,148).

Tablica 2: Broj anketiranih adolescenata prema državi i svrsi korištenja interneta
(n = 534)

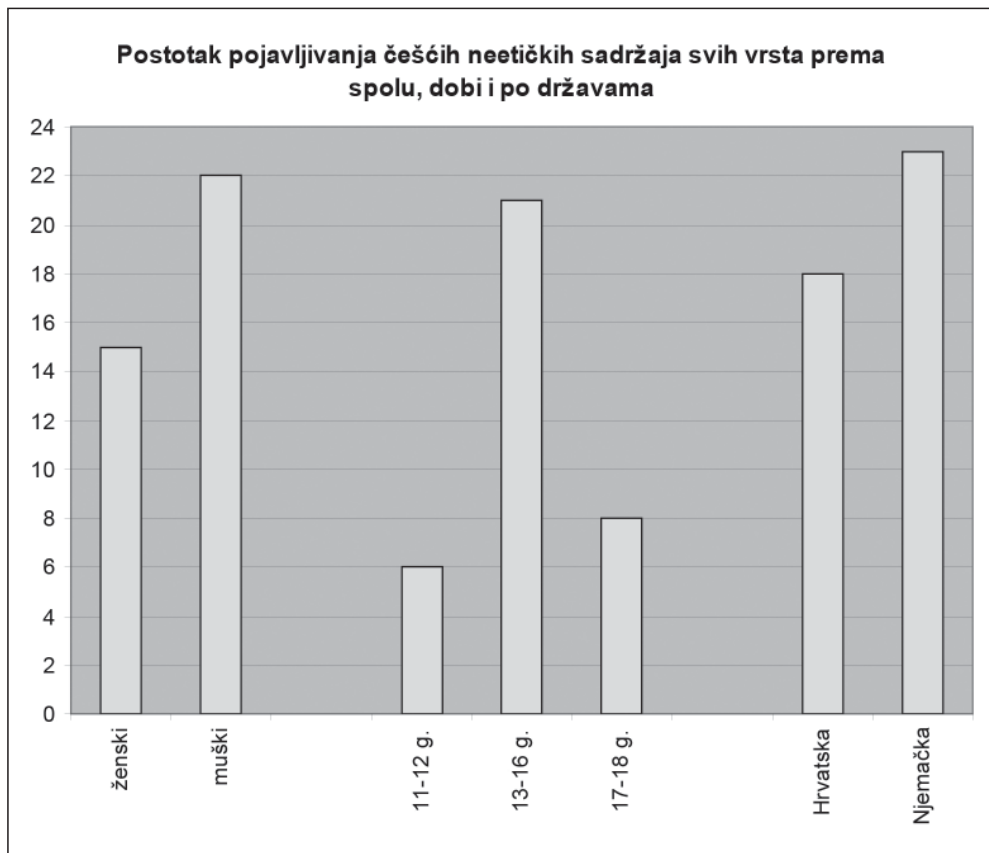
Država	Svrha		Ukupno
	razonoda	škola/posao	
Hrvatska	330	41	371
Njemačka	159	4	163
Ukupno	489	45	534

Na osnovi Tablice 2 izračunate vrijednosti hi-kvadrat testa ($\chi^2 = 10,847$ df = 1 N = 534 p = 0,001) upućuju na zaključak da između države i svrhe korištenja interneta postoji statistički značajna povezanost (p = 0,001). Ispitanici iz Hrvatske koriste internet u svrhu škole/posla (11%) značajno više u odnosu na ispitanike iz Njemačke (njih samo 2%).

1.2.2. Statistička analiza podataka o neetičkim sadržajima na internetu

Upitnikom smo željeli utvrditi i postotak pojavljivanja neetičkih sadržaja prema spolu, dobi i po državama.

Grafikon 2

U upitniku se nalazi 10 pitanja o tomu koliko se često susreću mladi s neetičkim sadržajima na internetu. Dobiveni odgovori obaju grupa adolescenata iskazani su u Tablici 6, po pojedinim pitanjima iz upitnika, tj. po pojedinim vrstama neetičkoga sadržaja, a dani su kao apsolutne i relativne frekvencije. Kategorije »rijetko« i »povremeno« nazvane su zajedničkim imenom »rjeđe« (predzadnja kolona), dok su kategorije »često«, »vrlo često« i »uvijek« nazvane zajedničkim imenom »češće« (zadnja kolona Tablice 6).

Tablica 3: Odgovori u anketi adolescenata o tomu koliko se često na internetu susreću s neetičkim sadržajima – iskazani po pojedinim vrstama neetičkog sadržaja i državama (n = 534)

Vrsta neetičkog sadržaja	Grupa	rijetko	povremeno	često	Vrlo često	uvijek	Ukupno	% rjeđe	% češće
Razne vrste društvenih pokreta, izazivanje nereda, nasilja i drugih vrsta destruktivnih aktivnosti	HR	199	84	40	13	13	349	81	19
	NJ	71	31	28	25	5	160	64	36
Sektaški sadržaji	HR	259	55	16	8	12	350	90	10
	NJ	121	24	2	5	9	161	90	10
Pornografski sadržaji	HR	153	69	50	28	48	348	64	36
	NJ	53	46	17	17	28	161	61	39
Razne vrste dijeta, vježbi i sličnih aktivnosti	HR	182	79	54	23	15	353	74	26
	NJ	70	45	28	15	3	161	71	29
Samopovređivanje, samoubojstvo i vršnjačko nasilje	HR	287	34	11	6	11	349	92	8
	NJ	125	13	13	2	8	161	86	14
Neke aktivnosti videne na internetu, a koje inače ne biste činili	HR	175	89	46	27	11	348	76	24
	NJ	77	44	21	7	8	157	77	23
Emocionalno i seksualno iskorištavanje	HR	264	41	23	12	9	349	87	13
	NJ	105	21	15	8	10	159	79	21
Povrjede privatnosti	HR	228	59	30	14	20	351	82	18
	NJ	83	38	24	8	5	158	77	23
Anonimne prijetnje	HR	276	34	19	12	9	350	89	11
	NJ	131	9	6	0	12	158	89	11
Komunikacija sa osobama koje se lažno predstavljaju	HR	235	59	35	12	8	349	84	16
	NJ	84	34	14	7	19	158	75	25

Adolescenti se s pojedinim vrstama neetičkoga sadržaja na internetu najčešće rijetko susreću. Međutim, ovaj se osnovni zaključak može dopuniti objašnjenjem da se neki oblici neetičkoga sadržaja pojavljuju ipak češće od drugih. Tako se može konstatirati da se relativno češće pojavljuju:

- pornografski sadržaji (kod 36% ispitanika Hrvatske i kod 39% ispitanika Njemačke);
- razne vrste društvenih pokreta, pozivi na izazivanje nereda i druge vrste destruktivnih aktivnosti (kod 19% ispitanika iz Hrvatske i 36% ispitanika Njemačke);
- razne vrste dijeta, vježbi i sličnih aktivnosti (26% ispitanika iz Hrvatske i kod 29% ispitanika iz Njemačke).

Uočljivo je da su postotci češćih neetičkih sadržaja uvijek **veći** u ispitanika iz Njemačke, u odnosu na ispitanike iz Hrvatske. Ako bi se sve vrste neetičkoga sadržaja na internetu, koje se češće pojavljuju, željelo jednim brojem izraziti za pojedine države, tada bi to bilo: 18% češćih neetičkih sadržaja u ispitanika iz Hrvatske i 23% češćih neetičkih sadržaja u ispitanika iz Njemačke.

Je li razlika između ovih dvaju postotaka, odnosno proporcija statistički značajna ili nije, provjereno je pomoću t-testa razlike između proporcija za male nezavisne uzorke. Rezultati tog testa ($t = 4,146$ $p < 0,001$) ukazuju na nedvojben zaključak da je navedena razlika statistički vrlo značajna ($p < 0,01$). Dakle, anketirani adolescenti iz Njemačke statistički su značajno više izloženi neetičkim sadržajima na internetu u odnosu na adolescente iz Hrvatske. Ta je uvjetovanost provjerena i hi-kvadrat testovima.

Tablica 4: Rezultati hi-kvadrat testova povezanosti između učestalosti pojedinih vrsta neetičkih sadržaja i države porijekla anketiranih adolescenata ($n = 534$)

Varijable u kontingencijskoj tabeli	N	χ^2	df	p	stat. znač.
Učest.raznih vrsta društ. pokreta, izaziv. nereda, nasilja i dr. vrsta destrukt. aktivn. Država	509	28,292	4	<0,001	***
Učestalost sektaških sadržaja Država	511	5,081	4	0,279	

Varijable u kontingencijskoj tabeli	N	χ^2	df	p	stat. znač.
Učestalost pornografskih sadržaja Država	509	9,997	4	0,040	*
Učest. raznih vrsta dijeta, vježbi i sličnih aktivnosti Država	514	6,169	4	0,187	
Učest. samopovrjeđivanja, samoubojstva i vršnjačkog nasilja Država	510	7,430	4	0,115	
Učestalost nekih aktivnosti viđenih na internetu, a koje inače ne biste činili Država	505	3,108	4	0,540	
Učestalost emocionalnoga i seksualnoga iskorištavanja Država	508	7,485	4	0,112	
Učestalost povrjeda privatnosti Država	509	11,998	4	0,017	*
Učestalost anonimnih prijatelja Država	508	14,951	4	0,005	**
Učestalost komunikacija s osobama koje se lažno predstavljaju Država	507	24,519	4	<0,001	***

Napomena: * statistička značajnost do 5%; ** statistička značajnost do 1%; *** statistička značajnost do 0,1%

Provjera jesu li pojedine vrste neetičkih sadržaja na internetu kod ispitanika iz jedne države učestalije u odnosu na ispitanike iz druge države pokazala je sljedeće:

1. Između države ispitanika i učestalosti raznih vrsta društvenih pokreta, izazivanja nereda i drugih vrsta destruktivnih aktivnosti (Tablica 7, redni broj 1) postoji statistički visokoznačajna povezanost. Rezultati testa ($\chi^2 = 28,292$ df = 4 N = 509 p < 0,001) to dokazuju (p < 0,001). Uvidom u tablicu kontingencije (Tablica 6, redni broj 1) može se izračunati da je pojava takvih neetičkih sadržaja znatno učestalija kod ispitanika koje smo proveli u srednjoj školi u Njemačkoj (36%) u odnosu na istraživanje koje smo proveli u školi u Hrvatskoj (19%).
2. Između komparacijskih rezultata država ispitanika i učestalosti pornografskih sadržaja (Tablica 7, redni broj 3) postoji statistički značajna povezanost. Rezultati testa ($\chi^2 = 9,997$ df = 4 N = 509 p = 0,040) to pokazuju (p < 0,05). I ovdje je pojava takvih neetičkih sadržaja znatno učestalija kod učenika škole u Njemačkoj u odnosu na Hrvatsku.
3. Između države ispitanika i učestalosti povrjeda privatnosti (Tablica 7, redni broj 8) postoji statistički značajna povezanost. Rezultati testa ($\chi^2 = 11,998$ df = 4 N = 509 p = 0,017) to nedvojbeno pokazuju (p < 0,05). Uvidom u tablicu kontingencije (Tablica 6, redni broj 8) može se izračunati da je pojava takvih neetičkih sadržaja znatno učestalija kod ispitanika u Njemačkoj (23%) u odnosu na Hrvatsku adolescentsku mladež navedene škole (18%).
4. Između države ispitanika i učestalosti anonimnih prijetnji (Tablica 7, redni broj 9) postoji statistički značajna povezanost. Rezultati testa ($\chi^2 = 14,951$ df = 4 N = 508 p = 0,005) to dokazuju (p < 0,01). Pojava takvih neetičkih sadržaja učestalija je kod ispitanika u Njemačkoj u odnosu na Hrvatsku.
5. Između države ispitanika i učestalosti komunikacije s osobama koje se lažno predstavljaju (Tablica 7, redni broj 10) postoji statistički značajna povezanost. Rezultati testa ($\chi^2 = 24,519$ df = 4 N = 507 p < 0,001) to dokazuju (p < 0,001). Uvidom u tablicu kontingencije (Tablica 6, redni broj 10) može se izračunati da je pojava takvih neetičkih sadržaja učestalija kod istraživane populacije u Njemačkoj (25%) u odnosu na Hrvatsku (16%).

Dobiveni odgovori ženskih i muških adolescenata u dvjema školama, koje su nam poslužile za provedbu istraživanja, iskazani su u Tablici 8 po pojedinim pitanjima iz upitnika, tj. po pojedinim vrstama neetičkoga sadržaja, a dani su kao apsolutne frekvencije i kao relativne frekvencije.

Je li razlika između ovih dvaju postotaka, odnosno proporcija statistički značajna ili nije, provjereno je pomoću t-testa razlike između proporcija za male nezavisne uzorke. Rezultati toga testa (t = 6,058 p < 0,001) jasno ukazuju na zaključak da je navedena razlika statistički vrlo značajna (p < 0,01). Dakle, anketirani adolescenti

ženskoga spola statistički su značajno manje izloženi neetičkim sadržajima na internetu u odnosu na anketirane adolescente muškoga spola.

Postoji li povezanost između učestalosti pojavljivanja pojedinih oblika neetičkih sadržaja na internetu i spola anketiranih adolescenata provjeravano je i hi-kvadrat testovima. Osnovu za te testove čine apsolutne frekvencije iznesene u Tablici 8 (niz od 10 kontingencijskih tablica). Rezultati tih testova izneseni su u Tablici 9.

Tablica 6: Rezultati hi-kvadrat testova povezanosti između učestalosti pojedinih vrsta neetičkih sadržaja i spola anketiranih adolescenata (n = 534)

Varijable u kontingencijskoj tabeli	N	χ^2	df	p	stat. znač.
Učest. raznih vrsta društ. pokreta, izaziv. nereda, nasilja i dr. vrsta destrukt. aktivn. Spol	509	6,715	4	0,152	
Učestalost sektaških sadržaja Spol	511	16,894	4	0,002	**
Učestalost pornografskih sadržaja Spol	509	69,970	4	<0,001	***
Učest. raznih vrsta dijeta, vježbi i sličnih aktivnosti Spol	514	33,159	4	<0,001	***
Učest. samopovrjeđivanja, samoubojstva i vršnjačkoga nasilja Spol	510	16,208	4	0,003	**
Učestalost nekih aktivnosti viđenih na internetu, a koje inače ne biste činili Spol	505	5,840	4	0,211	

Varijable u kontingencijskoj tabeli	N	χ^2	df	p	stat. znač.
Učestalost emocionalnoga i seksualnoga iskorištavanja Spol	508	23,683	4	<0,001	***
Učestalost povrjeda privatnosti Spol	509	5,704	4	0,222	
Učestalost anonimnih prijjetnji Spol	508	15,087	4	0,005	**
Učestalost komunikacija s osobama koje se lažno predstavljaju Spol	507	12,692	4	0,013	*

Napomena: * statistička značajnost do 5%; ** statistička značajnost do 1%; *** statistička značajnost do 0,1%

Provjera jesu li pojedine vrste neetičkih sadržaja na internetu kod ispitanika jednog spola učestalije u odnosu na ispitanike drugoga spola pokazala je sljedeće:

1. Između spola ispitanika i učestalosti sektaških sadržaja (Tablica 9, redni broj 2) postoji statistički značajna povezanost. Rezultati testa ($\chi^2 = 16,894$ df = 4 N = 511 p = 0,002) to nedvojbeno dokazuju (p < 0,01). Uvidom u tablicu kontingencije (Tablica 8, redni broj 2) može se izračunati da je pojava takvih neetičkih sadržaja znatno učestalija kod ispitanih muškaraca (14%) u odnosu na žene (4%).
2. Između spola ispitanika i učestalosti pornografskih sadržaja (Tablica 9, redni broj 3) postoji statistički značajna povezanost. Rezultati testa ($\chi^2 = 69,970$ df = 4 N = 509 p < 0,001) to nedvojbeno dokazuju (p < 0,001). Uvidom u tablicu kontingencije (Tablica 8, redni broj 3) može se izračunati da je pojava takvih neetičkih sadržaja znatno učestalija kod anketiranih muškaraca (47%) u odnosu na žene (18%).

3. Između spola ispitanika i učestalosti raznih vrsta dijeta, vježbi i sličnih aktivnosti (Tablica 9, redni broj 4) postoji statistički značajna povezanost. Rezultati testa ($\chi^2 = 33,159$ $df = 4$ $N = 514$ $p < 0,001$) to nedvojbeno dokazuju ($p < 0,001$). Uvidom u tablicu kontingencije (Tablica 8, redni broj 4) se može izračunati da je pojava takvih neetičkih sadržaja znatno učestalija kod žena (33%) u odnosu na muškarce (23%).
4. Između spola ispitanika i učestalosti samopovrjeđivanja, samoubojstva i vršnjačkoga nasilja (Tablica 9, redni broj 5) postoji statistički značajna povezanost. Rezultati testa ($\chi^2 = 16,208$ $df = 4$ $N = 510$ $p = 0,003$) to nedvojbeno dokazuju ($p < 0,01$). Uvidom u tablicu kontingencije (Tablica 8, redni broj 5) može se izračunati da je pojava takvih neetičkih sadržaja znatno učestalija kod ispitanih muškaraca (14%) u odnosu na žene (4%).
5. Između spola ispitanika i učestalosti emocionalnoga i seksualnoga iskorištavanja (Tablica 9, redni broj 7) postoji statistički značajna povezanost. Rezultati testa ($\chi^2 = 23,683$ $df = 4$ $N = 508$ $p < 0,001$) to nedvojbeno dokazuju ($p < 0,001$). Uvidom u tablicu kontingencije (Tablica 8, redni broj 7) može se izračunati da je pojava takvih neetičkih sadržaja znatno učestalija kod muškaraca (19%) u odnosu na žene (9%), kako smo mogli utvrditi kod uzorka populacije naših ispitanika.
6. Između spola ispitanika i učestalosti anonimnih prijatnji (tablica 9, redni broj 9) postoji statistički značajna povezanost. Rezultati testa ($\chi^2 = 15,087$ $df = 4$ $N = 508$ $p = 0,005$) to nedvojbeno dokazuju ($p < 0,01$). Uvidom u tablicu kontingencije (Tablica 8, redni broj 9) može se izračunati da je pojava takvih neetičkih sadržaja znatno učestalija kod ispitivanih muškaraca (15%) u odnosu na žene (5%).
7. Između spola ispitanika i učestalosti komunikacija sa osobama koje se lažno predstavljaju (Tablica 9, redni broj 10) postoji statistički značajna povezanost. Rezultati testa ($\chi^2 = 12,692$ $df = 4$ $N = 507$ $p = 0,013$) to nedvojbeno dokazuju ($p < 0,05$). Uvidom u tablicu kontingencije (Tablica 8, redni broj 10) može se izračunati da je pojava takvih neetičkih sadržaja znatno učestalija kod istraživanoga uzorka muškaraca (20%) u odnosu na žene (16%).

Adolescenti ženskoga i muškoga spola s pojedinim vrstama neetičkog sadržaja na internetu najčešće se rijetko susreću. Međutim, ovaj se osnovni zaključak može dopuniti objašnjenjem da se neki oblici neetičkoga sadržaja pojavljuju ipak češće od drugih. Tako se može konstatirati da su kod uzorka našega istraživanja: pornografski sadržaji češći kod muškaraca 48%, nego kod žena, 18%, dok su razne vrste dijeta, vježbi i sličnih aktivnosti češći kod žena 33%, u odnosu na muškarce 23%. Anketirani adolescenti ženskoga spola statistički su značajno manje izloženi neetič-

kim sadržajima na internetu u odnosu na anketirane adolescente muškoga spola. Pojava emocionalnoga i seksualnoga iskorištavanja putem interneta učestalija je kod muškaraca (19%) u odnosu na žene (9%). Destruktivne aktivnosti, izazivanja nereda i nasilja putem interneta podjednako su izražene i kod muškaraca 24% i kod žena 25%. Pojava samopovrjeđivanja, samoubojstva i vršnjačkog nasilja također je znatno učestalija kod muškaraca (14%) u odnosu na žene (4%). Anonimne prijete internetom znatno su češće prisutne kod muškaraca (15%) u odnosu na žene (5%). Komunikacija s osobama koje se lažno predstavljaju znatno je učestalija kod muškaraca (20%) u odnosu na žene (16%).

Preostalo je još analizirati povezanost dobi i učestalosti pojedinih od 10 prije navedenih vrsti neetičkih sadržaja. To je učinjeno hi-kvadrat testom koji od 10 testova pokazao u dva slučaja postojanje statistički značajne povezanosti. Za ta dva testa navedene su u nastavku tablice 10 i 11, kontingencijske tablice s kojima je test proveden. Učestalost je sažeta u samo dvije grupe: rjeđe (rijetko i povremeno) i češće (često, vrlo često, uvijek).

Tablica 7: Broj anketiranih adolescenata prema dobnim grupama i učestalosti pornografskih sadržaja s interneta (n = 534)

Dobne grupe	Učestalost		Ukupno
	rjeđe	češće	
mlađi (11-12 g.)	37	3	40
srednji (13-16 g.)	245	155	400
stariji (17-18 g.)	39	30	69
Ukupno	321	188	509

Na osnovi Tablice 7 izračunate vrijednosti hi-kvadrat testa ($\chi^2 = 16,713$ $df = 2$ $N = 509$ $p < 0,001$) upućuju na zaključak da između dobi i učestalosti korištenja pornografskih sadržaja postoji statistički značajna povezanost ($p < 0,001$). U čemu se ona sastoji? Rastom dobi raste i interes adolescenata za takvim sadržajima. Naime, tu vrstu neetičkih sadržaja često je koristilo 8% mlađih adolescenata, 39% adolescenata srednje dobi te 43% adolescenata starije dobi (u prosjeku 37% anketiranih adolescenata). Rastom dobi raste i interes adolescenata za korištenja raznih vrsta dijeta, vježbi i sličnih sadržaja, često je koristilo 15% mlađih adolescenata, 26% adolescenata srednje dobi te 36% adolescenata starije dobi (u prosjeku 27% anketiranih adolescenata).

Dobiveni rezultati pokazuju da se uzorak istraživane populacije adolescenata iz Njemačke češće susreće, od naših anketiranih adolescenata, s pojedinim vrstama

neetičkoga sadržaja na internetu. Također se može konstatirati da se neki oblici netičkoga ponašanja relativno češće pojavljuju kod muških, nego kod ženskih ispitanika i njihova zastupljenost raste s dobi.

Nakon što smo imali priliku uvidjeti etički zabrinjavajuće pokazatelje osnovnih socio-demografskih varijabli vezanih uz značajnu postotnost neetičkoga korištenja internetskih sadržaja, u sljedećoj ćemo cjelini pokušati ukazati na nužne bioetičke smjernice odgovornijega korištenja interneta.

3. Bioetičke zaštitne smjernice odgovornoga pristupa i uporabe internetskih sadržaja

3.1. ODGOVORAN PRISTUP ODGOJA ZA ETIKU MEDIJA

Internet je virtualno necenzurirani medij u kojemu svatko, uz malo znanja i skromnu tehničku opremu, može odaslati svijetu poruku, ideje i informacije, kakve god one bile. S obzirom da nudi širok spektar sadržaja, internet poziva na bioetičko promišljanje i djelovanje. Stoga je potrebno s razvojem informatičke tehnologije razvijati i etiku medija koja se odnosi na nju.

»Odgovorne osobe često odgoj za medije svode na zaštitu od njih, a manju pozornost usmjeruju na odgoj za odgovornu uporabu medija. Odgoj za medije treba težiti tomu da mladog čovjeka usmjeri samostalnosti u uporabi medija te razvijanju kritičkoga stava prema sadržajima koji mediji prenose«³⁷.

»Složenost ovog novoga sredstva čini nužnim društvenu odgovornost koja omogućuje prevladati velike opasnosti, koje također u sebi krije internet. Ta poruka snažno poziva vjernike, građansko društvo, čak i javnu vlast, koji moraju jamčiti korištenje informatike i interneta za opće dobro, prosvijetljeni hijerarhijom vrijednosti koja će štititi djecu i najslabije osobe, poboljšavati kulturu dijaloga i biti kotač solidarnosti.«³⁸

Budući da javna mnijenja danas izvanrednom snagom i autoritetom utječu na život građana svakoga reda, bilo privatni ili javni, nužno je da svi članovi društva izvršavaju i na tom području svoje dužnosti širenjem ispravnoga javnog mnijenja.³⁹ Društvo ima pravo na obaviještenost utemeljenu na istinu, slobodi, pravdi i solidarnosti.

³⁷ V. B. MANDARIĆ, *Mladi. Integrirani i (li) marginalizirani*, str. 116.

³⁸ PAPINSKO VIJEĆE ZA DRUŠTVENA OBAVIJESNA SREDSTVA, 36. Svjetski dan društvenih obavijesnih sredstava. Tema: Internet: novi forum za naviještanje evanđelja, u: *Crkveni dokumenti o internetu*, IKA, Zagreb, 2002., str. 68.-69.

³⁹ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Dekret o sredstvima društvenog saobraćanja-*Inter mirifica*, KS, Zagreb, 1993., br. 8, str. 79.

»Dobro vršenje toga prava zahtijeva da priopćivanje, glede predmeta, bude uvijek istinito – u poštivanju zahtjeva pravde – potpuno; glede načina, da bude pošteno i prikladno, to jest da u pribavljanju i širenju vijesti savjesno poštuje moralne zakone, čovjekova prava i dostojanstvo.«⁴⁰

Profesionalci u sredstvima priopćavanja morali bi se, u suradnji s javnim predstavnicima, djelatno zauzimati za razvijanje i jačanje etičkih stručnih ponašanja.

Iako medijska istraživanja inzistiraju na presudnoj ulozi roditelja pri osposobljavanju djece za adekvatno korištenje medija, čini se da je kod nas ta uloga zanemarena i da roditelji nisu svjesni vlastite odgovornosti na tom području⁴¹. Roditelji bi morali voditi i nadzirati na koji način njihova djeca koriste internet⁴². Temeljna je roditeljska dužnost pomoći djeci da postanu odgovorni internetski korisnici koji će znati razlikovati njegove sadržaje, a ne da postanu ovisnici o internetu.⁴³

Etičke obveze imaju svi koji koriste internet. I oni koji postavljaju materijale na nj, i one koji ih proučavaju. »Svi su korisnici interneta dužni koristiti ga disciplinirano, savjesno i odgovorno u ispravne svrhe. Roditelji bi morali voditi i nadzirati na koji način njihova djeca koriste internet. Škole i ostale ustanove i odgojni planovi morali bi poučavati razboritom korištenju interneta kao dio cjelokupnoga medijskog obrazovanja, koje ne uključuje samo obrazovanje u tehničkim znanjima, već osposobljuje za mudro vrjednovanje sadržaja.«⁴⁴

Istina je da je čovjek stvoren kao slobodno biće koje može ići kroz život kao čovjek, samo ako odabire vrjednote, a to je moguće samo onomu tko nije vezan, ovisan, već zna zadržati potreban odnos spram svih vrijednosti, kako bi bio slobodan birati. Svatko, tko želi biti na etičko moralnoj visini, može po kulturi odricanja postići unutarnji stav odstojanja, nenavezanosti, neovisnosti spram svih stvari i vrjednota,

⁴⁰ KKC, br. 2494, str. 607.

⁴¹ Usp. V. ILIŠIN, *Mediji u slobodnom vremenu djece i komunikacija o medijskim sadržajima*, u: *Medijska istraživanja* 9(2003.)2, str. 15.-17.

⁴² U svrhu zaštite djece, na stranici <http://danas.net.hr/hrvatska/top-10-savjeta-za-sigurnost-na-društenim-mrezama>; navode se poticajni savjeti: 1. razgovarajte s djecom; 2. postavite čvrsta pravila; 3. pokažite na svom primjeru; 4. budite skeptični; 5. prilagodite postavke privatnosti na profilu; 6. instalacija softvera za filtriranje sadržaja; 7. saznajte lozinku koju koristi vaše dijete; 8. držite fizičku lokaciju svojega djeteta privatnom; 9. upoznajte njihove prijatelje; 10. uputite svoju djecu da ne koriste aplikacije tzv. trećih strana.

⁴³ Pritom postoji čitav niz *site*-ova koji im savjetuju na koji način zaštititi djecu od interneta: www.kidshealth.com, www.protectyourkids.com, www.bbesafe.com; www.stopcyberbullying.org, www.safekids.com, www.howtostopcyberbullying.com, www.stpcyberbullyingnow.com.

⁴⁴ PAPINSKO VIJEĆE ZA DRUŠTVENA OBAVIJESNA SREDSTVA, *Etika na internetu*, br. 15, str. 24.

i ostvariti istinsko dostojanstvo osobe. Neophodna je umjerenost, discipliniran pristup tom važnom tehnološkom sredstvu što ga predstavlja internet kako bi ga se koristilo mudro i isključivo za dobro⁴⁵.

3.2. DRUŠTVENE ZAŠTITNE SMJERNICE UPORABE INTERNETSKIH SADRŽAJA

»Poradi općega dobra, građansku vlast vežu osobite dužnosti. Ta je vlast dužna braniti i štiti istinitu i pravu sloboda izvješćivanja. Donoseći zakone i bdijući nad njihovom primjenom, javna vlast pazit će da iz loše uporabe medija ne nastanu teške štete javnom ćudoređu i napretku društva.«⁴⁶

»Razvoj tehnologije u mnogomu je olakšao život suvremenoga društva, ali je istovremeno doprinio i razvoju nove formule *cyber*-kriminala. Na internetu nitko nije zaštićen ni od *cyber*-krađa, niti od *cyber*-nasilja ili *cyber*-pornografije. Stoga je neophodno zaštititi najmlađu populaciju putem zakonske regulative.«⁴⁷

Povećanjem broja internetskih korisnika, ukazala se potreba za međunarodnim kontroliranjem krivičnih aktivnosti na internetu.

Tako je Vijeće Europe predložio europskim zemljama da ratificiraju *Konvenciju o borbi protiv 'cyber'-kriminala*⁴⁸ (2001.); *Rezoluciju UN-a o borbi protiv zloupotrebe informatičke tehnologije* (2002.); *dodatni Protokol o suzbijanju kompjutorskoga kriminala* (2003.); *Direktivu EU o obradi osobnih podataka i zaštiti privatnosti u sektoru elektroničkih komunikacija* (2002.), *Direktivu EU o čuvanju podataka koji su dobijeni ili obrađeni prilikom pružanja javno dostupnih usluga elektroničke komunikacije ili javnih komunikacijskih mreža* (2006.).

Neizostavno je spomenuti da je Europski parlament 2005. godine pokrenuo program *Internet Safe Plus*, koji ima za cilj omogućiti sigurno korištenje interneta i nove tehnologije. Program se zalaže za pružanje podrške djeci koja su suočena s nezakonitim štetnim sadržajem; prikupljanje kvalitativnih i kvantitativnih podataka o osnivanju i radu; razvijanje kodeksa ponašanja na internetu; osnivanje koordinacijskoga centra koji treba biti prepoznatljiv na europskom nivou, poboljšati svoju

⁴⁵ Usp. PAPINSKO VIJEĆE ZA DRUŠTVENA OBAVIJESNA SREDSTVA, Crkva i internet, br. 11, str. 54.

⁴⁶ KKC, br. 2498, str. 608.

⁴⁷ N. RUŽIĆ, Zaštita djece na internetu, str. 155.

⁴⁸ Konvencija se prvenstveno odnosi na krivična djela protiv povjerljivosti, integritet i dostupnosti kompjutorskih podataka i sustava. Dostupna na: Konvencija o sajberkriminalu. http://www.beograd.vtk.jt.rs/dokumenti/medjunarodni_dokumenti/LAT/KONVENCIJA-O-SUZBIJANJU-KOMJUTERSKOG-KRIMINALA.doc.

efikasnost i promovirati razmjenu informacija i iskustva. Okolnosti ponekad mogu zahtijevati intervenciju države: primjerice osnivanje nadzornih odbora za obavijesna sredstva, odbora koji će predstavljati sve sektore javnoga mišljenja u društvu. Dok bi »mjere za suzbijanje štetnoga sadržaja trebale biti sljedeće: procjena efikasnosti i filtriranja dostupne tehnologije; olakšavanje i koordinacija razmjene informacija i najbolje prakse; povećanje kvalitete sadržaja i etičnosti sajta; doprinijeti dostupnosti filter-tehnologije«⁴⁹.

Budući da su registrirane brojne nemoralne aktivnosti, vezane uz neodgovorno korištenje interneta, i Učiteljstvo Katoličke crkve nastojalo se izraziti dvama dokumentima Papinskoga vijeća za sredstva društvenih komunikacija, 2002. godine.

Prvi je *Etika na internetu*, gdje se ističe njegova važnost, vrjednuju prednosti interneta i donose se moralna načela njegove uporabe.

Drugi je: *Crkva i internet*, u kojemu se razmatraju nove mogućnosti i izazovi, kao i načela ispravnoga korištenja interneta u crkvenom naviještanju i pastoralu. I *Zakonik kanonskoga prava*⁵⁰ posvećuje ovim temama jedanaest kanona (Kan. 822.-832.). A i *Katekizam Katoličke Crkve* također se osvrće na važnost medija.⁵¹

S obzirom da se kriza vrjednota našega društva zrcali kroz medije, a naročito putem interneta, u kojemu je prisutna sloboda mišljenja i govora bez etičkih i moralnih posljedica, na osnovi svih dosad navedenih aktera za promicanje odgovornoga pristupa i etičkoga korištenja interneta, možemo sintetički zaključiti da znanstveno-tehnološka dostignuća zahtijevaju novu etiku. Ona bi trebala proizići iz područja integrativne bioetike. S obzirom da je njezin koncept sadržajno gotovo neograničen, a karakterno je interdisciplinarni i pluriperspektivan, ne bi trebao zaobilaziti fenomen interneta, jer je uloga ovoga informatičkog sredstva od goleme važnosti u čovjekovu životu.

Bioetika bi se trebala usmjeriti na odgoj za odgovorno korištenje medija, etički filtrirajući sadržaje široke ljestvice koji se internetom posreduju. A njezinu bi nadležnost trebali podupirati i građanske i međunarodne vlasti, roditelji i civilni odgojitelji, kako bi pojedinci imali utisak i vanjske i nutarnje kontrole za razboritost etičnoga korištenja.

⁴⁹ www.europa.eu; Preuzeto od: N. RUŽIĆ, *Zaštita djece na internetu*, str. 165.

⁵⁰ *Zakonik kanonskog prava*, Glas Koncila, Zagreb, 1996.

⁵¹ Usp. KKC, br. 2493-2499

Zaključak

Sve ono o čemu smo u tekstu pisali tek je mali djelić novoga svijeta koji je ušao u našu zbilju i virtualnu stvarnost, fragmentirajući našu osobnost uvelike nas osiromašio, etički ugrozio, ali i informacijski obogatio.

Analizirajući podatke našega istraživanja, uočili smo sniženu etičku razinu na brojnim područjima društvenih obavijesnih sredstava koji često promiču etički relativizam i utilitarizam.

Mada smo se u našem radu više koncentrirali na opasnosti koje donose nove informatičke tehnologije, ono ima i svoje neosporive prednosti. Internetski sadržaji mogu pružiti veličanstvene mogućnosti, ako se koriste sa sviješću o njegovoj edukativno-komunikacijskoj moći, ali i moralno-etičkim slabostima.

U razmišljanju o društvenim obavijesnim sredstvima moramo se sučeliti s najvažnijim pitanjem proizašlim iz tehnološkoga napretka: postaje li čovjek u sklopu toga napretka zaista bolji, što znači: duhovno zreliji, svjesniji dostojanstva svoje ljudske naravi, odgovorniji, otvoreniji prema drugom...⁵², ili suprotno?

»Temeljna se značajka interneta sastoji u gotovo beskrajnom priljevu informacija, od kojih su mnoge tek kratkotrajne. U kulturi koja se hrani površnošću, može se lako javiti opasnost da se vjeruje kako su važne činjenice, a ne vrijednosti. Internet pruža sveobuhvatna znanja, no ne uči vrijednosti, a kada su one zanemarene, umanjuje se samo naše čovječstvo i čovjek lako izgubi iz vida svoje transcendentno dostojanstvo.«⁵³

⁵² Usp. PAPINSKO VIJEĆE ZA DRUŠTVENA OBAVIJESNA SREDSTVA, *Etika u obavijesnim sredstvima*, br. 4, str. 8.

⁵³ Poruke pape Ivana Pavla II. za 36. Svjetski dan društvenih obavijesnih sredstava, *Internet: novi forum za naviještanje evanđelja*, 12. svibnja 2002., u: PAPINSKO VIJEĆE ZA DRUŠTVENA OBAVIJESNA SREDSTVA, *Crkveni dokumenti o internetu*, IKA, Zagreb, 2002., str. 60.

BIOETHICAL ASPECTS OF INTERNET

*Suzana Vuletić, Ana Jeličić, Silvana Karačić**

Summary

We live in so called »IT« society in which the rapid development of digital technology and access to the global Internet network have influenced the life of contemporary humans. Providing many opportunities: new ways of cognition, information, management, communication, socializing and entertaining, the habitual patterns have moved to imaginary cyberspace. It provokes many questions which are coinciding with actual bioethical dilemmas of internet connotation: creation of new psychological space, modified perception of verity, virtualization of reality, fragmentation of personality, simulated identity, alienated nature of interpersonal communication and the new modes of expression which tends to raise an individualistic alienation and to develop an egocentrism.

Access to the internet content can produce positive and negative effects on spiritual, moral and social development of persons which are exposed to the Internet's ethical hazard. Particularly vulnerable group consists of children and adolescents, to whom the Internet has become the most popular, unavoidable media source of entertainment in the consumption of leisure time. Internet has an opportunity to enrich their lives, but can also induce them by the inadequate ethical contents to the inappropriate behavior, drag them to the consumerism, push them to the isolation of internet addiction and make them vulnerable to the new shapes of internet violence/cybercriminal.

That was the reason for conducting research on the »Internet addiction of adolescents«, whose goal is to determine the existing difference of ethical and moral standards of receiving and sending inappropriate Internet content among adolescents. According to the significant statistical relevance, it became necessary to point on protective bioethical guidelines of responsible approach and the use of Internet content. It is therefore necessary to follow the

* Doc. dr. sc. Suzana Vuletić, Catholic Faculty of Theology in Đakovo, J. J. Strossmayer University of Osijek, P. Preradovića 17, p.p. 54, 31400 Đakovo, Croatia, suzanavuletic007@gmail.com

Mr. sc. Ana Jeličić, University Department for Forensic Sciences, University of Split, Ruđera Boškovića 31, 21000 Split, Croatia, anjelici98@gmail.com

Mr. sc. Silvana Karačić, Ulica domovinske zahvalnosti 1, 21224 Trogir, Croatia, hotel-sveti-kriz@st.t-com.hr

informatical technology by developing the ethics of media and by creating a critical relation to the Internet's transmitted contents to preserve the dignity of the human being.

Keywords: *Internet, digital generation, cyberspace, misuse of the Internet, Internet violence, cybercriminal, safety guidelines, responsible approach, media ethics.*